

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Terörizm İle Mücadele Kapsamında Türkiye, İngiltere Ve İspanya'nın Karşılaştırılması

A Comparative Evaluation Of Turkey, Britain And Spain In The Context Of Combating Terrorism

Canan KATILMIŞ

Uluslararası Güvenlik ve Terör 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
canan.katilmis@inonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5978-2674

İşıl ARPACI

Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, isil.arpaci@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5297-004X

Fatma Nur ÖZDEMİR

Uluslararası Güvenlik ve Terör 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
fatmanur.ozdemir@inonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5136-8516

Öz: Terörizmle mücadelede Türkiye, İngiltere ve İspanya'nın ağırlıklı olarak askeriye ve polisye tedbirler uyguladıkları görülmektedir. Ancak güvenlik tedbirleri yanında terörizmle mücadeleyi çok yönlü olarak ele alan İngiltere ve İspanya terörizmle mücadelede daha başarılı olmuştur. Militarist bir bakış açısıyla 2000'lere kadar terörizmle mücadeleyi terörist ile mücadele olarak sürdüren Türkiye, 21. yüzyıla girerken ulusal sınırları aşarak güç kazanan terörizmin, sadece bir iç politika meselesi olmadığını anlamıştır. Ayrıca, uluslararası gelişmelerin de etkisi ile terör örgütlerinin farklı taktikler benimseyerek değişime girmesi sonucu, terörizmle mücadelenin çok boyutlu olması gerektiği kabul görmüştür. Bu nedenle terörizmle mücadelede sadece askeri tedbirler ve taktikler değil fikirsel taktikler de önem kazanmaya başlamıştır.

Çalışmanın amacı, terörizmle mücadelede Türkiye, İspanya ve İngiltere'nin terörizme nasıl cevap verdiklerini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu doğrultuda, öncelikli olarak terörizm ve terörizmin tarihsel süreci ele alınmıştır. Terörizmle mücadelede kullanılacak yöntemler ve terör örgütlerinin büyüme stratejilerine yönelik alınması gereken önlemlere dair tespitler, terörizme mücadele başlığı altında ele alınmıştır. Mukayeseli bir çalışma ortaya koymak adına devlet güçlerinin terörizmle mücadele yöntemleri güvenlik birimleri aracılığıyla, hukuki yollarla ve müzakere yoluyla olmak üzere üç başlık altında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma, açıklamacı ve analitik teknikler ile nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışmaya dair değerlendirmeler, basılı metinler, bu tarihe kadar geçen süreçte gerçekleşen gelişmeler, bu gelişmelere ilişkin açık kaynak verileri, haber ve internet kaynaklarından faydalanılarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, terörizm ile mücadele, PKK, IRA, ETA.

Abstract: Turkey, Britain and Spain have mainly applied military and police measures in the fight against terrorism. However, Britain and Spain have been more successful in the fight against terrorism, taking the fight against terrorism as a multifaceted approach alongside security measures. Turkey, which continued to fight

Geliş Tarihi:14.11.2020

Kabul Tarihi:28.05.2022

Yayın Tarihi:31.08.2022

Atıf: Katılmış, C., Arpacı, I. & Özdemir, F.N. (2022). Terörizm ile mücadele kapsamında Türkiye, İngiltere ve İspanya'nın karşılaştırılması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 871-888.

Doi: 10.33437/ksusb.825843

---

terrorism as a struggle against terrorism until the 2000s with a militaristic perspective, understood that terrorism, which gained strength by crossing national borders, was not just a domestic policy issue. Turkey entered the 21st century, understood that the fight against terrorism must be multidimensional. Therefore, the fight against terrorism began to gain importance not only in military measures and tactics but also in intellectual tactics.

In this study, how Turkey, Spain, and Britain respond to terrorism in the fight against terrorism is discussed. In this respect, terrorism and the historical process of terrorism has been addressed primarily. The determination of the methods to be used in the fight against terrorism and the measures to be taken for the growth strategies of terrorist organizations are taken under the heading of "the fight against terrorism". In order to put forward a comparative study, the methods of State forces fighting terrorism were examined comparatively under three headings: through security units, through legal means, and through negotiation. In this study, qualitative research method was used. Evaluations of the study were made using printed texts, developments in the period up to this date, open source data related to these developments, News and internet sources.

Keywords: Terrorism, counterterrorism, PKK, IRA, ETA.

GİRİŞ

Terör örgütleri siyasi hedeflerini gerçekleştirebilmek için hukuki ve siyasi güç boşluklarından faydalanmak ister. Terörizmle mücadelede oluşan en önemli hukuki boşluk, ulusal ve uluslararası kurumlar ve devletler tarafından kabul edilmiş tek bir terörizm ve terörist tanımının olmamasıdır. Terörizmin küreselleşmesi ve ulusal sınırları aşması terörizmle mücadeleyi zorlaştıran önemli nedenlerden biridir. Kendi sınırları içinde terör örgütü olarak kabul edilen bir yapının, başka sınırlar içerisinde özgürlük savaşçısı olarak kabul edilmesi terörizmle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Bunlar ile birlikte, terör örgütleri demokratik değerlere sahip ülkelerde yer alıyorsa, devletler için terörizmle mücadele kadar bu mücadelenin demokratik değerlere bağlı kalınarak sürdürüldüğüne dair sorumluluk ayrıca önem arz etmektedir. Meşru müdafaa amaçlı ya da devletin yukarıdan aşağıya belli bir yetkiyi kullanarak uyguladığı şiddette, devlet yasal yetkilidir ve bu doğrultuda şiddet kullanma tekeline sahiptir. Bu yetkiden ötürü devletlerin elinde bulunan "askeri güç kullanımı" meşrudur. Ancak terörizmin, terör örgütlerini içinde barındırmasına rağmen kendisi de baskıcı bir rejim olan ve devlet aracılığıyla terör uygulayan bir iktidara karşı yapıyor olması, o ülkede terörizmin anlam değiştirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle terör örgütlerini ve onlar ile mücadeleyi doğru bir yere koyabilmek için demokratik değerlere sahip devletleri ele almakta yarar vardır. İkinci olarak terörizm, sağlıklı toplumların ürünüdür. Bir toplum, terör örgütlerinin eylemleri ve provokasyonları ile kolay kolay harekete geçmiyorsa toplum sağlıklıdır. Bu doğrultuda, başarı kazanmak isteyen devletlerin terörizmle mücadeleye ait bilgiyi topluma zamanında, doğru ve yeteri kadar sunması gerekmektedir. Ayrıca, devletin misyonu vatandaşların özgürlüklerini, haklarını, güvenliğini korumak, vatandaşlarına ve itirazlarına karşı terörizm ve şiddet içeren aşırılık tehdidine karşı koymaktır.

Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye, İngiltere ve İspanya'nın her zaman başarılı olmamakla beraber demokratik değerlere bağlı kalarak terörizmle mücadele geliştirdikleri gözlenmektedir. Bu üç ülkenin, terörizm ile mücadele yöntemleri farklılıklar göstermektedir; ancak mücadele ettikleri terör örgütleri birçok açıdan benzerlik göstermektedir. PKK, IRA ve ETA terör örgütleri hedef aldıkları ülkelerde azınlığı oluşturan etnik bir grubu temsil ettiklerini iddia etmektedir. Aynı zamanda bu etnik gruplar içerisinde buldukları ülkelere ait belirli bir bölgeyi kendi siyasi sınırları olarak görmek istemektedir. Benzer şekilde terör örgütleri ortaya çıktıkları ülke sınırları içerisinde kalmayıp ülke sınırları dışına taşmıştır. Gerek uluslararası uzantıları olan akraba topluluklarından gerek farklı uluslararası aktörlerden destek sağlamıştır. Benzer şekilde, bu ülkeler sadece ülke içerisindeki terör örgütleri ve onların uluslararası uzantıları ile değil, aynı zamanda küresel bir tehdit haline gelen DEAŞ vb. terör örgütleri ve terörist yabancı şahsiyetler ile de mücadele etmek durumunda kalmıştır. Çalışmada kaynağı, özellikleri ve talepleri konusunda benzerlikler gösteren bu terör örgütleri ile mücadele yöntemleri açısından Türkiye, İngiltere ve İspanya ele alınmaya çalışılacaktır. Bu devletlerin terörizm ile mücadele yöntemleri zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Mukayeseli bir çalışma ortaya koymak için ülkelerin güvenlik birimleri, hukuki düzenlemeler ve müzakere aracılığıyla ortaya koydukları terörizmle mücadele yöntemleri değerlendirilecektir. İspanya ve İngiltere'nin terörizmle mücadelede kullandıkları bazı yöntemler zaman zaman mücadele ettikleri terör örgütlerinin faaliyetlerini arttırmış

olsa da, IRA ve ETA terör faaliyetlerini bitirme kararı almış ya da terör faaliyetlerini bitirmek zorunda bırakılmıştır. PKK ise, bugün operasyonel imkânları dâhilinde varlığını göstermeye devam etmektedir. Bu sebeple çalışmada ayrıca IRA ve ETA terör örgütlerini silah bırakmaya mecbur bırakan şartları değerlendirmek, Türkiye'nin terörizmle mücadelede izlediği yöntemleri değerlendirmek açısından da faydalı olacaktır.

TERÖRİZM

Sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi terörizm de tek bir tanım ile ifade edilemeyen kavramlardan biridir. Literatürde terörizm ile ilgili genel kabul görmüş bazı tanımlamalar yer almakla birlikte, terörizme getirilen birçok farklı yaklaşım ve tanımlama, tarihsel süreç içerisinde meydana gelen gelişmeler ile yeniden anlam kazanmış ve genişlemiştir. Bu açıdan terörizmin belli bir çerçevede ifade bulması, terörizmle mücadelede de kolaylık sağlamaktadır.

Kavramsal Olarak Terörizm

Literatürde terörizm ile ilgili çeşitli tanımlar yer almasına rağmen, Birleşmiş Milletler gibi birçok devletin taraf olduğu uluslararası bir örgütün dahi kapsamlı genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Terörizmin içerisinde şiddet barındırdığı hakkında genel bir kanı bulunmaktadır; ancak devletlerin ideolojilerinde yer alan farklılıklar ve kavramın karmaşık bir içeriğe sahip olması gibi nedenlerle ortak bir tanımlama getirilememiştir (Öztürk, 2008:170). Bu nedenle, terörizmden ne anlaşıldığını ortaya koymak için yazarlar, uluslararası kuruluşlar ve devletler tarafından yapılmış çeşitli tanımlar bulunmaktadır (Taşdemir, 2015: 42). Terörizm, etimolojik olarak “ürperme ve titreme ve ürpermeye sebep olma” gibi anlamları ifade etmek için kullanılmıştır (Wilkinson, 1974: 9). Latince “terrere” sözcüğünden türetilmiş bir sözcük olan terör; korku salmak, dehşete düşürmek ve yıldırma anlamında da kullanılmaktadır. Arapça kökenli ve Türkçede yer alan “tedhiş” sözcüğü de yine terör sözcüğü yerine kullanılmakta ve yıldırma anlamına gelmektedir (Başeren, 2003: 51). Terörizm kelimesinin şiddet, siyasal şiddet ve anarşi kelimesiyle eş anlamlı olarak ifade edildiği görülmüştür. Terörizmin bu kelimelerle eş anlamlı olarak ifade edilmesi, bir taraftan siyasal otoriteye karşı direnme hakkının nereye kadar meşru kabul edilebileceği ile ilgiliyken, diğer taraftan taleplerin dile getirilmesi ve kitlesel destek alınabilmesi adına yürütülen eylemlerin hangi nokta da terörizm olarak kabul edileceği ile ilgili olmuştur. Bu doğrultuda “zorbalara karşı direnme hakkı” olarak dile getirilen şiddet hareketleri birçok kişi tarafından aktivist hareketler olarak desteklenirken, devletler tarafından uzun yıllar anarşik ve devleti içerden çökertmek için bozgunculuk yapan kişilerin yürüttüğü eylemler, terör eylemleri olarak kabul görmüştür (Arıboğan, 2019: 27). Fransız Devrimi'nden sonra devrimin hazırlık evresi ile gerçekleştiği süreyi ifade etmek için “terör rejimi ve yönetimi” olarak kullanılan terörizm, “bir toplumda, bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku” olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de de uzun yıllar halk arasında terörizme karşılık olarak anarşi, terörist yerine ise anarşist kelimesi yaygın olarak kullanılmıştır. Terör olaylarının ortaya çıkması ve uluslararası bir boyuta ulaşması nedeniyle terörizm, ulusal ve uluslararası hukuka dâhil olmuştur (Yayla, 335).

İlk olarak 1934'te, Fransa Dışişleri Bakanı Barthou'nun ve Yugoslav Kralı Aleksander'in Marsilya'da bir suikast ile öldürülmesi sonucu Milletler Cemiyeti, 16 Kasım 1936'da ‘Terörizmin Önlenmesi ve Bastırılmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ni kabul etmiştir. Cenevre Sözleşmesi'nde terörizm ile ilgili maddeye göre terörizm: “Bir devlete yönlendirilen ve belli kişilerin ya da kişi gruplarının veya genel kamuoyunun zihninde terör hali yaratmaları hedeflenen ya da hesaplanan suç eylemleridir” (Öktem, 2004: 15). Uluslararası Hukuk Komisyonu ise terörizmi, “hedef toplumda söz konusu toplumu saldırganların politik amaçlarını karşılamaya zorlamak için korku ve endişe yaratmaya yönelik şiddet kullanma veya kullanma tehdidinde bulunma” şeklinde tanımlamıştır (Tüzen, 1995). Stern (2004:281) ise, terörizmi “gerek bireysel gerek küresel ve devletlerarası seviyelerde risk faktörlerinin meydana getirdiği bir virüs” olarak tanımlamaktadır.

Terörizm bazen bir bireysel eylem ile bazen ise rastgele bir kitle şiddet hareketi ile meydana gelmektedir. Bu tür eylemler ile ifade edilen terörizm organize ve sistematik değildir ve çoğu zaman denetim dışıdır. Bu nedenle, bir rastlantı sonucu, tek başına ya da bir araya gelerek oluşturulan fiil ya da bu fiiller terörizm değildir. Terörizm, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen ve bunu belirli bir siyasal amacı gerçekleştirmek için geliştiren bir strateji anlayışı olarak kabul edilirse,

terörizmin birbiriyle koordineli ve belli bir hedefe yönelmiş bir dizi terör olayına ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Başaren, 2003: 51). Terörizme yönelik ortaya konulan bütün bu tanımlamalar terörizmin siyasi bir hedefinin olduğunu, sembollere yönelik olduğunu, hedef toplumda korku ve endişe yaymaya çalıştığını ve bir mağduriyet ortaya koyarak farklı şiddet yöntemleri kullandığı konusunda ortak bir kabulün olduğunu göstermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise, her şiddet olayının terörizm olmadığıdır. Basit ihtilaflardan yüzyıllar süren kan davalarına, yeraltı dünyasının çeteleri arasındaki vuruşmalara, namus cinayetlerinden topyekûn savaşımlara kadar, şiddet her yerde her zaman yaşanan bir gerçektir. Buradaki şiddet eylemleri olağan şiddet olarak ifade edilmekle birlikte, siyasi şiddet olmadığı için terörizmden ayrılmaktadır. Bu nedenle terörizmi diğer şiddet eylemlerinden farklılaştıran en belirleyici etken, şiddetin siyasi bir hedef taşımasıdır (Yayla, 2004: 13).

Thornton (1964: 73) ise terörizmi; *“siyasal davranışları etkilemek amacıyla alışılmadık dışında yöntemler kullanarak meydana getirilen sembolik eylemler”* olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, terörün objektif ve sübjektif olmak üzere iki yönünün bulunduğunu ifade etmektedir. Objektif terörizm, korku ve dehşeti yaşamaya neden olan aracı ifade etmektedir. Sübjektif terörizm olarak ifade edilen terörizm ise, bireyde ve toplumda korkuya ve sıkıntıya sebep olan hali ifade etmektedir. Wilkinson’a (1974: 11) göre terörizm sübjektiftir. Çünkü terörizm, mağduru aklında ve kalbinde olmaktadır. Bu nedenle, terörizmin sübjektif olması, bireyin içinde bulunduğu duruma ve bireyin psikolojisine göre çeşitlilik göstermektedir. Yonah Alexander’a (1999: 59) göre ise terörizm, bireyler, gruplar ve devletler tarafından siyasi, sosyal ve iktisadi hedeflere ulaşmak amacıyla toplumda karşı konulamaz bir korku ve baskı yaratmak için başvurulan şiddet eylemleri olarak ifade edilmektedir. Terörizm ile ilgili tanımların çeşitliliği, aynı zamanda farklı terörizm türlerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu daha çok terörizmin hangi siyasal ideolojiye dayandığı ile alakalıdır. Bu çalışmanın konusu ile irtibatlı olarak bir tanımlamaya gidildiğinde, terörizmin ve bütün terör örgütlerinin içinde şiddetin farklı hallerine yer vererek toplumda korku ve infial yaratma amacı taşıdığı görülmektedir. Crenshaw (1981: 379), terörizmin yarattığı şiddeti; *“uçları düşmanın maddi kaynaklarına zarar verecek politik bir mesaj”* olarak tanımlamıştır. Bu nedenle terörizmin meydan getirdiği saldırının kurbanları, terör örgütleri için çok az bir anlam ifade eder. Çünkü terörizmin eylemlerinin asıl amacı, geniş kitlelere politik bir mesajı ulaştırmaktır. Burada kullanılan ve mağdurlara yöneltilen şiddet bu politik mesajı kitlelere ulaştırmak için bir araçtır. Tüm bunlardan siyasal terörizmin, siyasal amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışı üzerine inşa edildiği görülmektedir. Siyasal terörizmde fail, siyasal bir saik ile harekete geçmektedir. Siyasal saik ile hareket eden fail, araç olarak ise “şiddet” kullanmaktadır (Taşdemir, 2015: 41).

Terörizmin Tarihçesi

Laqueur, tarihteki ilk terör örgütünün dini motife dayanan Sicariler olduğunu belirtmektedir. Örgüt adını başlıca silahları olan ve hançer manasına gelen ‘sica’dan almaktadır. Romalılara karşı mücadele etmek amacıyla örgütlenmiş Sicariler, Kudüs’ün su kanallarını ve devlet arşivlerini tahrip etmiş, Herodian rahiplerinin manastırlarını yıkmışlardır. İkinci bir en eski örgüt ise Sicariler’ den bin sene sonra ortaya çıkan ve yine dini motifli bir terör örgütü olan Haşhaşinler’dir. Bu örgüt, 11-13. asırlarda Hasan Sabbah tarafından kurulmuş ve bölgedeki Selçuklu hâkimiyetine karşı savaşmıştır. Uyuşturucu maddeler kullanarak üyelerini kendine bağlayan Sabbah, düşmanlarına karşı müritlerini kullanmıştır (Yayla, 2004: 343). Tarihte bilinen ve benzer özellikler gösteren diğer bir örgüt ise, Hindistan’da görülmüştür. Bu örgüt, düşmanlarını ipek bağla boğarak öldüren Thuglar’dır. Yine, Çin’de görülen ve kullandığı mafya yöntemleri ile dikkat çeken diğer bir örgüt ise Mançu karşıtı gizli askeri topluluklardır (Avcı, 2011: 13).

Başlangıcı konusunda çeşitli iddialar bulunan terörizm, modern anlamda ilk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Terörizmin miladı olarak Fransız İhtilali kabul edilmektedir. Ancak, modern anlamda terörizme yönelik araştırmalarda Fransa’daki öğrenci olaylarının ve 1880’ler Rusya’sının anarşist hareketlerinin de ilk sistematik terörizm ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Avcı, 2011: 2012). Rapaport, modern terörün Rusya’da 1880’lerde başladığını ve on yıl içinde Batı Avrupa’da, Balkanlarda ve Asya’da ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu nedenle tarihte yaşamış tüm terör örgütlerinin varlıkları bir tarafa, Rapaport (2004: 47) tarafından “anarşist dalga” olarak isimlendirilen terörist dönemde meydana gelen anarşist hareketlerle başladığı konusunda yaygın bir görüş birliği

bulunmaktadır. Bununla birlikte, yazarların büyük bir çoğunluğu, Fransız Devrimi'ni modern terörizmin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Önceleri, Jakobenler tarafından kendilerini övmek için kullandıkları terörizm terimi, daha sonra İngiltere'ye geçmiş ve olumsuz anlamda kullanılmaya başlamıştır. Edmund Burke terörizmi, "*cehennem zebanilerinin binlercesinin halkın üzerine salındığı bir durum*" olarak ifade etmiştir. Tarihin en kanlı katliamlarına şahitlik eden ve "terör rejimi" olarak ifade edilen bu dönemde Robespierre ve yakınındakiler ülkede hâkimiyet kurmak için terörü sistemli bir şekilde kullanmıştır (Yayla, 2004: 345). Rapoport (2004: 46) ise terörizmin tarihsel gelişimini modern terörizmin dört dalgası şeklinde ifade etmiştir. Bu dalgaları; anarşist dalga, sömürge karşıtı dalga, yeni sol ve dinî dalga olmak üzere dört farklı terörizm dalgası olarak ele almıştır. Bu dalgalar kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamakla birlikte, o dönemde yaşanan olayların temel amacı ve özellikleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Dolayısıyla her dönemde yaşanan olaylarda, önceki dalgaların yansımaları görülmekte ve bir sonraki dalganın gelişim izlerine rastlanmaktadır. Terörizm dalgalarından ilki, 1880'lerde Rusya'da başlamış ve daha sonra Batı Avrupa, Balkanlar ve Asya'ya yayılmıştır. "Anarşist Dalga" olarak adlandırılan bu ilk dalgayı başlatan anarşistler, önemli devlet görevlilerine suikastlar düzenleyerek, Hindistan ve Balkanlardaki milliyetçi grupları da etkilemişlerdir. Bu dönemde ulaşım, iletişim ve kültür, anarşist dalganın ortaya çıkışında güçlü bir role sahiptir (Rapoport, 2004: 46-73).

1920 sonrası dönemi ifade eden ikinci dalga ise hükümetlerarası örgütlerin ön plana çıktığı bir dönemdir. 1934'te Milletler Cemiyeti çok etkili olamamış olsa dahi, ilk defa Cemiyet tarafından terörizmi ele alan iki taslak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu dönemde I. Dünya Savaşı'ndan galip olan devletlerin imparatorlukları parçalamak amacı ile kendi kaderini tayin ilkesini uygulaması sonucu, bağımsızlığını kazanmaya hazır olmayan birçok ulus, galip gelen güçler tarafından yönetilen bu birliğin mandası haline gelmiştir. Ancak, bu dönemde terörizm hükümet ve liderlere yöneltilen şiddetten ve devrimci hareketlerden daha çok totaliter ve diktatör devletlerin vatandaşlarına yönelttikleri şiddet olarak ifade edilmiştir (Avcı, 2011: 17). 1960'larda başlayan üçüncü dalga "Yeni Sol Dalga" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem Vietnam Savaşı'yla başlayıp, 1975'te savaş sona erdiğinde yerini Filistin Kurtuluş Örgütü'ne bırakmıştır. Komünizm ideolojisinin yayılmasında çok fazla etkili olan bu dalga, sol ve milliyetçi düşüncelerin radikalleştiği bir süreci içine almaktadır. Ve bu süreç, sol ideolojinin farklı bir umut ışığı olarak algılanmasına ve bu ideolojiyi benimseyen komünizmin yaygınlaşmasını hedefleyen terör örgütlerinin kurulmasına neden olmuştur (Rapoport, 2004: 48). Günümüzde de etkisini sürdüren son dalga ise, 1978 İran Devrimi'nin etkisiyle gelişen bir süreci ifade etmektedir. Bu dalga, Rapoport tarafından dini dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde, örgütler dini değerler üzerinden ideolojilerini ürettikleri ve eylemelerini dine dayandırdıkları için süreç böyle ifade edilmiştir (Rapoport, 2004: 67). Yine, İran Devrimi'nden farklı olarak Sovyetler'in Afganistan'ı işgali dünyada yeni bir terör dalgasının doğmasına neden olmuştur. İşgal sonrası, dini araçsallaştıran terörist yapılanmaların etkinliği artmıştır. Farklı ülkelerden çok sayıda gönüllü, Afganlara destek olmak amacıyla Afganistan'a akın etmiştir. Bu dönemde oluşan El-Kaide, ABD'nin önce Afganistan'ı ardından Irak'ı işgal etmesi sonucu hızla gelişme göstermiştir (Chomsky ve Achcar, 2007:127). Dini dalga olarak adlandırılan bu dönemde sadece İslam'ı istismar eden terör örgütleri yoktur. İslam dini gibi diğer birçok din adına faaliyet gösterdiğini iddia eden örgütlere Hindistan'da Sihler, Japonya'da Aum Shrinkyo, Amerika'da ortaya çıkan dini eksenli örgütler ve İsrail'deki Yahudi örgütler örnek gösterilmektedir (Collins, 2013: 278-282).

Özetlemek gerekirse, terörizmin modern anlamda devletlerin ve ulusların devrimler ile yeniden inşa edilme süreci ile ilgili bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Bundan önceki birçok şiddet eylemi ihtilalcilikten anarşizme, anarşizmden terörizme ulaşan bir seyir izlemiştir. Devletler uluslaşırken devletleri ve onları meydana getiren unsurları hedef alan şiddet eylemleri de tehdidini sürdürerek küresel bir hale gelmiştir. Aynı zamanda içinde bulunduğumuz dönem her ne kadar dini eksenli terör örgütlerine tanıklık ettiği için dini terörizm dalgası olarak adlandırılmış olsa da, radikal sağ ideoloji temelli terör örgütlerine özellikle ABD ve Batılı ülkelerde rastlamak mümkündür.

Terörizmle Mücadele

Terörizmle mücadeleyi kolaylaştırmak adına teröristlere fırsat oluşturacak araçları belirlemek gerekli olmakla birlikte, öncelik terörizmi motive eden unsurları tespit etmektir. Terör örgütleri kendilerine taraf olan ya da olmak isteyen bireylere bir hedef belirlemektedir. Bu hedef, bulunduğu

topluma yabancılaşan ve mağduriyet içerisinde bulduklarına dair bir algı geliştirerek hassaslaşan bireylere bundan kurtulabileceklerine dairdir. Bu hedef belirlenirken, geçmiş hikâyelerden beslenilerek geleceğe doğru yön veren ideolojik bir çerçeve çizilir. Bu nedenle, terörizmde siyasal saik ve ideoloji, örgütün devamlılığı ve örgüte üye kazandırması açısından en önemli unsuru ifade etmektedir (Demir, 2019: 6). Bu unsur terörizmin en önemli nedeni olarak kabul edilmekle birlikte, terörizm bu mağduriyet üzerine inşa edilerek beslenir. Mağduriyet, ayrımcılığa uğradığını düşünen azınlık bir grubun daha büyük nüfuslu bir grup karşısında zamanla belirlediği somut şikâyetlerin varlığı ile oluşmaya başlamaktadır. Bu doğrultuda, şikâyetleri gidermek, eşit haklar sağlamak ya da ayrı bir devlet kazanmak için sosyal bir hareket gelişir. Terörizm ise, bu hareketin aşırılığı ve şiddet kazanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Sömürge döneminde milliyetçi hareketlerin, dini eksenli terörist yapılanmaların ve etnik yapılanmaların algıladıkları mağduriyet üzerinden terörizmi azınlığın stratejisine dönüştürmesi bu sebeptir (Crenshaw, 1981:383). Terörizmi ve terörizme desteği besleyen diğer önemli bir unsur ise ekonomiktir. Oluşturulan terör örgütleri kimi zaman etnik, dini veya farklı siyasal hedeflere yönelik olarak bir araya gelmekle beraber, örgütlenmelerin çoğunun temelinde ekonomik etkenler ve ihtiyaçlar da belirgindir. Bazen terör örgütünün asıl amacı finansal kazançtır. Bazen ise belirlenen siyasal hedefi gerçekleştirmek ve başarılı olmak için örgütlerin kullanabileceği en önemli güç unsuru olarak finansal desteğe ihtiyaçları vardır. Bu nedenle terörizm gerillalar, özgürlük savaşçıları, muhalifler, sol veya sağ siyasal aktivistler, milliyetçiler, etnik ve dini gruplar, mafya suç çeteleri, uyuşturucu kaçakçılığı örgütleri ve otoriter hükümetler tarafından kullanılabilen bir stratejidir (Clutterbuck, 1994).

Terörizm ve terörizmi ortaya çıkaran nedenler tek bir nedene bağlı olarak ifade edilemediği gibi terörizmle mücadele noktasında tek bir çözüm yeterli görülmemektedir (Karaağaç, 2019: 236). Geniş bir inceleme alanı bulunan terörizmle mücadeleyi ana hatlarıyla ele almak gerekirse, iki temel düşünceden beslendiği görülmektedir. Bunlardan ilki, terörizmi ortaya çıkartan sebeplerin kökenini belirlemek ve bu sebepleri ortadan kaldırmaktır. Bir diğeri ise, terör örgütlerinin ortaya çıkmasını ve güç kazanmasını kolaylaştıran eylem kabiliyetlerini kırmaya yönelik hedeflerdir. Bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik araçlar ise baskıcı ve uzlaşmacı olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır. Baskıcı yöntemler, özellikle hukuki yardımlarla terör örgütünü güç kullanımını yıldırmaya yönelik araçlardan oluşmaktadır. Uzlaşmacı yöntemler ise terörü ortaya çıkaran nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik adımlardan ve terör örgütleri ile görüşmelerden oluşmaktadır (Schmid & Crelinsten, 1999: 309). Bu nedenle, terörist yapılanmaların ortaya çıkış nedenlerini ve siyasal hedeflerinin neler olduğunu belirlemek de terörizmle mücadeleyi kolaylaştırmaya yönelik ilk hedefdir. Bu doğrultuda Crenshaw, terörle ilgili olası ortamların ve yapıların analizi için bir çerçeve sunmuştur. Uzun vadede terörizme sebep olan ve zemin hazırlayan unsurları önkoşullar (reasons) ve hızlandırıcılar (pre-conditions) olarak ikiye ayırmıştır. Crenshaw, özellikle modernleşme ile kentleşmenin artması, iletişim ve teknolojinin gelişmesi sonucu terörist eylemlerin artması ve yayılması için yeni fırsatların doğduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte din ve etnisite gibi hem sosyal hem siyasal unsurlar, terörizmin lehine kullanılacak önkoşulları oluşturmaktadır. Ayrıca hükümetlerin yetersizliği ya da terörün bitmesine yönelik isteksizliği de devletlerin sınırlarını korumasını dolayısı ile terörizmle mücadeleyi zorlaştırmaktadır (Crenshaw, 1981: 82). Bazı araştırmacılar ise terörizmle mücadele noktasında pasif ve proaktif tedbirlere dikkat çekmiştir. Pasif tedbirler, kritik kurumların, tesislerin ve kişilerin güvenliğini arttırmaya yöneliktir. Terör örgütlerinin etkinliğini azaltmaya yönelik yaşam alanlarını daraltan tedbirler ise proaktif tedbirleri oluşturmaktadır. Terörizmle mücadelede kullanılan sınıflandırmalardan bir diğeri ise karşı terörizm (counter-terrorism) ve anti-terörizm (anti-terrorism)'dir. Karşı terörizm, hükümet, ordu, kolluk kuvvetleri, ticaret ve istihbarat teşkilatlarının terörizmle mücadele etmek veya önlemek için kullandığı uygulamaları, askeri taktikleri, teknikleri ve stratejiyi içermektedir. Diğer bir ifade ile terörizmle mücadelede bir hükümetin teröristleri, örgütlerini ve ağlarını etkisiz hale getirmek ve onları hükümete veya vatandaşlarına uygun şekilde tepki vermeye zorlamak için ulusal güç araçlarını kullanma stratejisidir. Aynı zamanda terörizmle mücadele, terör örgütlerinin etkisini ve gücünü azaltmaya yönelik güvenlik birimlerinin kullanıldığı proaktif tedbirlerden oluşmaktadır (Stigall, Miller & et al., 2019:3). Bu tedbirler ile amaç, terör örgütlerinin operasyonel yeteneklerini meydana getiren unsurları zayıflatmak veya ortadan kaldırmaktır. Anti-terörizm ise terörü ortaya çıkaran sebepler ile mücadeleyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda amaç, terör örgütleri ile yerel, ulusal ve uluslararası uzantıları ortadan kaldırarak toplumsal kesimlerin terör örgütü ile olan bağlarını koparmaktır (Demir, 2019: 134).

Terörizmle mücadelede önemli olan diğer bir etken ise, terörist yapılanmaların tüm ahlaki kısıtlardan muaf olduğunun bilinmesidir. Terör örgütlerinin ve üyelerinin uyguladığı şiddet kendi kafalarında meşrudur. Ancak terörizmle mücadelede, devletler için atılacak adımların ve uygulanacak şiddetin hukuki bir altyapısı bulunmak zorundadır. Bu hukuki kısıtlamalar devletlerin terör ile mücadelesini zorlaştırmaktadır (Arıboğan, 2019: 143). Bu nedenle terörizmle mücadelede gerek devletler tarafından gerek devlete bağlı tüm kurumlar, kuruluşlar ve vatandaşlar tarafından terör örgütlerini yıpratmaya, zayıflatmaya, fiziki ve psikolojik üstünlüğü sağlamaya yönelik faaliyetler izleyen ülkeler başarı sağlamaktadır. Bununla birlikte, terörizmin dış desteğe bağımlı olduğu ve ulusal düzeyde farkındalık yaratmayan terörist eylemlerin uluslararası düzlemde fark edilme eğiliminde olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak, terör örgütlerinin dünya kamuoyunda bir terör örgütü olduğunu kanıtlamak, dış desteği kesmek adına önemlidir. Bu hedef ancak terörizmle mücadele konusunda alınan güvenlik önlemleri ve yasal düzenlemelerin, bireysel hak ve özgürlüklerin kullanım alanlarını daralttığı eleştirisini ortadan kaldıracak şekilde yeniden düzenlenerek gerçekleştirilebilir (Karaağaç, 2019: 236). Devletlerin terörizm ile mücadele noktasında, demokratik unsurlara bağlı ve insan haklarına saygı çerçevesinde otoritelerini kaybetmeden bu mücadeleyi yürütmeleri gerekmektedir. Eğer, terörist yapılanma sadece ulusal sınırlar içerisinde varlığını koruyorsa ve ulusal sınırlar dışına çıkma eğilimi zayıflamışsa terörizmle mücadele kolaylaşmaktadır (Demir, 2019: 6). Ancak günümüzde terör örgütlerinin sınır aşan özelliklere sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, terörle mücadelenin sadece ulusal çaba ile değil uluslararası ortaklık ve işbirliğine dayalı yöntemler ile üstesinden gelenebilecek bir sorun olduğunun anlaşılması ayrıca önem arz etmektedir

TERÖRİZMLE MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE, İRLANDA VE İSPANYA'NIN KARŞILAŞTIRMASI

Devletlerin terörizmle mücadele yöntemleri incelendiğinde çoğunlukla askeriye ve polisiye tedbirlerin daha fazla uygulandığı görülmektedir. Bu nedenle terörle mücadelede güvenlik birimleri önemli bir yere sahiptir. Ancak güvenlik birimlerine destek olması açısından terörizmle mücadelenin hukuki bir zeminde yürütülmesi gerekmektedir. Bu noktada alınan hukuki uygulamalar da ayrıca önem arz etmektedir. Terörizmle mücadelede en az kullanılan yöntem müzakereye dayalı mücadele olmak ile birlikte, terörizmin kaynağına dayalı sorunun tespit edilmesi ve ortadan kaldırılması açısından devletler tarafından zaman zaman başvuru olan diğer bir mücadele yöntemidir.

Ülkelerin Güvenlik Birimleri Aracılığıyla Mücadele Açısından Karşılaştırılması

Terörizm ile mücadelede silahlı kuvvetlerin konuşlandırılması, neredeyse bütün ülkeler için en önemli mücadele birimini temsil etmektedir. Bu doğrultuda İngiltere 1969'dan beri, IRA ile mücadelede ve diğer terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı çok sayıda İngiliz askerini konuşlandırmıştır. İngiltere İçişleri Bakanlığı ya da Savunma Bakanlığı'nın resmi kararı ile İngiliz ordusu, terörizmle mücadelede teçhizat, donanım, uzmanlık ve destek sunmaktadır. Yüksek eğitilmiş askerler, çeşitli zorluklarla başa çıkmak için bir terör saldırısının ardından polise verilen destekten, bomba imha ve istihbarat sağlamaya kadar birçok alanda görev almaktadır (www.army.mod.uk, 2020). Tüm devletler için terörizmle mücadelede istihbarat teşkilatı önemli bir yere sahip olduğu gibi, İngiliz İstihbarat Teşkilatı da terörizmle mücadelede İngiltere için önemli bir yere sahiptir. 1995 yılında kurulan MI5 (Military Intelligence Section 5) İngiltere iç istihbarat teşkilatı olarak, MI6 (Military Intelligence Section 6) ise dış istihbarat teşkilatı olarak görev yapmaktadır (www.mi5.gov.uk, 2020). MI5, ulusal güvenliğe yönelik tehditlerle gizli istihbarat toplayarak, diğer kuruluşlarla ve devlet daireleriyle yakın çalışarak mücadele etmektedir. MI5 çalışanları, yürüttüğü görevi katı bir mevzuat ve gözetim çerçevesinde yapmaktadır. Dış istihbarat birimi olan MI6'nın da en önemli görevlerinden biri, terörizmle mücadeledir. MI5, GCHQ (Government Communications Headquarters) HM Silahlı Kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve diğer uluslararası ortaklarla yakın bir şekilde çalışmaktadır. Ayrıca bu istihbarat birimlerinin yürüttüğü her çalışma, üst düzey hükümet bakanları tarafından görevlendirilmekte ve denetlenmektedir (www.sis.gov.uk, 2020). 11 Mart 2004'teki Madrid tren bombalamaları ve Londra Metrosuna yönelik 7 ve 21 Temmuz 2005 saldırıları, İngiltere'de terörizmle mücadelede yeni yöntemlere ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda, polisin stratejileri değiştirilmiş, terörist faaliyetlerin kısıtlanmasına yönelik yeni yetkiler tanınmıştır. İngilizler bu dönemde ayrıca toplum ile iş birliğini geliştirerek terörizmle mücadele uygulamalarına toplum-polis ilkelerini dâhil etmiştir. Aynı zamanda IRA ile

mücadelede destekçi ve Kuzey İrlanda'da keşif yapan 14 Keşif Grubu oluşturulmuştur (Klausen, 2009: 2).

İngiltere ile benzer şekilde Türkiye'de de terörizm ile mücadelede en önemli güç ve güvenlik birimi Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Jandarma ve Jandarma'ya bağlı Terörle Mücadele Daire Başkanlığı, terörizmle mücadele de ayrı bir öneme sahiptir. Jandarma terörizmle mücadele ederken özellikle terörizmin önlenmesi, izlenmesi ve kovuşturulması noktasında tedbirler almaktadır. Terör örgütlerinin eylemlerinin ortadan kaldırılması amacıyla terör eylemlerine neden olan unsurları araştırmak, adli ve mülki makamların talimatıyla operasyonlar düzenlemek Jandarma'nın diğer bir önemli görevidir (www.jandarma.gov.tr, 2020). Ayrıca, terörizmle mücadele kapsamında uygulanan emirlerin koordine edilmesi, hazırlanması ve yürütülmesinin takip ve kontrolü ile kuvvet tahsisi, kaydırılması ve kuvvet taleplerine ilişkin değerlendirmelerin yapılması, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri komutanlıkları ve Genel Kurmay Başkanlığına Bağlı kuruluşlar vasıtasıyla uygulanmaktadır (TSK, 2020). Bu birime bağlı ayrıca terörizmle mücadelede kullanılan Güvenlik Korucuları (GK) ve Gönüllü Güvenlik Korucuları (GGK) bulunmaktadır. Türkiye'nin kuruluşundan bu yana devletin temel değerlerine tehdit oluşturan önemli hususlar "irtica" ve üniter devletin niteliklerine yönelik "bölücü" hareketlerdir. Türkiye uzun yıllar bu hususlarda devletin güvenliğini tehdit eden birçok farklı hareket ile mücadele etmiştir. Ancak gerek ülkenin bölünmez bütünlüğüne gerek vatandaşların güvenliğine yönelik önemli bir tehdit olan PKK, 1984 yılından bu yana Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en sıkıntılı terör örgütüdür. Bu örgüt ile mücadelede uzun yıllar TSK önemli adımlar atmıştır. Ancak, TSK'nın Cumhuriyet'in temel niteliklerini koruma konusunda etkin olması sivil siyaset üzerindeki etkinliğini de arttırmıştır. Bu nedenle terörizmle mücadelede ve güvenlik politikalarında uzun yıllar siyasi irade sorumluluğu tek başına üstlenmemiştir (Türkiye Barolar Birliği, 2006: 567). Aynı zamanda, iç güvenliği tehdit eden durumlarda asıl yetkinin kimde olduğu ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Ancak, 2007'den sonra iktidara gelen AK Parti ile terörizmle mücadelede bu askeri ağırlıklı güç merkezli dönem sona ermiştir. Bu dönem, Genel Kurmay Başkanlığı'nın değil, hükümetin kolluk kuvvetleri ile yürüttüğü bir dönemdir. Aynı zamanda, TSK'nın ve Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM)'nin terörizmle mücadelede etkisini yitirdiği değil, iç ve dış güvenliğe ait politikaların belirlenmesinde sivil iktidarın yegâne karar merci olduğu bir dönemdir. Bu değişim ile terörle mücadelede iktidar yetkili olurken aynı zamanda sorumlu da olmuştur (edb.adalet.gov.tr, 2020). Siyaseten güçlü bir terörizmle mücadele iradesi içeren bu dönemde TSK'nın, EGM'nin ve hükümetin başarılı önlemler aldığı görülmüştür. TSK'nın son döneminde Türkiye'nin sınır güvenliği ve terörizmle mücadele amacıyla düzenlediği askerî harekâtlar değerlendirildiğinde, terörizmle mücadelede önemli jeopolitik etkinlik ve başarı sağladığı görülmektedir (www.cnnturk.com, 2020).

Türkiye'de terörizmle mücadelede diğer önemli güvenlik birimi ise, İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı'dır. 1986 yılında kurulan ve faaliyetlerine başlayan kurum terör suçlarının önlenmesi ve bu suçluların yetkili yargı makamları önüne çıkarılması, kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması, kişi hak ve özgürlüklerinin ve toplumsal huzurun korunması doğrultusunda görevlendirilmiştir (www.egm.gov.tr, 2020). Türkiye'de terörizmle mücadelede en önemli kurumlardan bir diğeri ise Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT)'dir. Terörist saldırılara zamanında ve doğru müdahale etmek için güvenlik birimlerinde yardımcı olarak görev alan, doğru ve eş zamanlı hareket eden MİT, terörizmle mücadelenin önemli bir aktörü olarak halkın hassasiyetine ilişkin farkındalığının ve terörizme sağlanan desteğin tespitinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca MİT, terör ile ilgili alanda önemli birim ve kademelerde görev yapmış, personelin önemli düzeyde istifade edebileceği bilgi ve tecrübeye sahip kişiler aracılığıyla kendi bünyesinde çalışan personeline de eğitici olarak hizmet vermektedir (www.egm.gov.tr , 2020).

İspanya'da ise en etkili güvenlik birimi hem sivil hem askeri polislik hizmetlerini sağlayan ve askeri bir kolluk teşkilatı olan Guardia Civil'dir. Tarih boyunca terörizme karşı mücadelede ve ETA'ya karşı yürüttüğü mücadelede devletin ana aracı olduğunu göstermiştir. Guardia Civil, genellikle kırsal kesimlerde görev yapmaktadır. Aynı zamanda şehirlerde görev yapan Policia Nacional ile birlikte koordineli çalışan bu iki kolluk birimi, İspanya İçişleri Bakanlığı'na bağlı çalışmaktadır. Avrupa Jandarma Gücü'nün bir parçası olan Guardia Civil İtalyan Carabinieri'nin bir muadilidir. Guardia Civil özellikle 1989'dan itibaren geliştirdiği strateji ile % 43'ten fazla teröristin tutuklanmasını sağlamıştır (www.guardiacivil, 2020). Askeri statüye ve genel yeterliliğe sahip ve kamu güvenliğinin sağlanmasında

kalıcı olarak istihdam edilen bir diğer polis gücü Carabinieri Kolordusu'dur. Carabinieri Kolordusu, İtalyan savunma ve güvenlik sisteminin önemli bir birimidir. Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan ordu, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri ile birlikte savunma, güvenlik polisi, adli polis ve sivil koruma işlevlerini yürütmektedir. Bir polis gücü olarak, bölgesel kontrol ve kamu düzeni operasyonlarından güvenliğini sağlamaya yönelik tüm faaliyetleri, bir dizi uzman birim aracılığıyla bir bütün olarak yürütmektedir. Sıkı örülmüş yerel komuta ağları, Carabinieri'nin yerel alanda kısıtlanmış suç eylemlerine derhal müdahale etmesini mümkün kılmıştır. Aynı zamanda daha karmaşık ve yaygın faaliyetleri ile organize suçtan terör örgütlerine, terör örgütlerinden sınır ötesi kaçakçılarla mücadeleye kadar önemli görevleri bulunmaktadır (www.carabinieri.it, 2020). İtalya'nın terörizm ile mücadelesinde kolluk kuvvetlerinin önemli bir yeri olmak ile birlikte, bu başarısında iki taraflı ve çok taraflı yürüttüğü güvenlik tedbirlerinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Fransa ile işbirliğidir. ETA'nın tarihsel olarak liderliğini, lojistik üslerini ve Fransız topraklarındaki eğitim kamplarını koruduğu bilinmektedir. İtalya'nın 90'lı yıllar boyunca Fransa ile yürüttüğü polis işbirliği, on yıl içinde Fransız topraklarında barınan teröristlerin azalmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Diğer önemli bir işbirliği ise hem ikili alanda büyüyen transatlantik polis işbirliğinden hem de FBI ile Europol arasında kalıcı bir irtibat mekanizmasının yaratılmasından oluşmaktadır. The Guardia Civil'in başarısına önemli bir katkı ise ABD'nin terörizmle mücadelede sunduğu teknolojik destek olmuştur (www.gees.org, 2020).

Ülkelerin Hukuki Düzenlemeler ile Mücadele Açısından Karşılaştırılması

Terörizme karşı ortak eylemi sağlamak amacıyla Güvenlik Konseyi Kararları tarafından nitelendirilen terörizme karşı mücadelede kullanılacak ve devletlerin iç hukuk düzenlemelerine en azından dâhil etmeleri gereken mevcut evrensel araçlar, tanımlanmıştır. Tüm bunlarla birlikte devletler, terörle mücadelede uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya dair görevleri yerine getirmek için izlemeyi tercih ettikleri yasama tekniğini seçmekte serbesttir. Bu bağlamda devletler tarafından genellikle iki yol izlenmektedir. Devletler doğrudan uluslararası belgelerin içeriğini takip eden ve gerektirdikleri tüm unsurları içeren özel ve özerk bir mevzuatı kabul edebilir veya uluslararası mevzuatın çizdiği hukuki sınırlara bağlı kalarak teröristler tarafından işlenen suçlara dair usul ve cezaları bağımsız olarak belirleyebilmektedir (Cuesta, 2007:2).

İspanya anayasasına göre resmi olarak İspanya'da kabul edilen uluslararası anlaşmalar, iç hukuk sisteminin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Yine hükümlerin ancak anlaşmalarda öngörülen şekilde ve uluslararası hukukun uygun gördüğü kurallara bağlı kalınarak kaldırılabilmesi, değiştirilebileceği ve askıya alınabileceği kanunlaştırılmıştır. Uluslararası terörizm ile mücadele noktasında belirlenmiş hükümler iç hukuk sisteminin bir parçası olmak ile beraber, İspanya terörizmle mücadelede mevzuat oluştururken reforma gitme yolunu tercih etmiştir. İspanya'da terörizmle mücadele ile ilgili ilk hukuki düzenlemelerin, anarşist örgütlerin faaliyetleriyle bağlantılı siyasi suçlarla mücadele kapsamında değerlendirildiği ve 1894 yılında patlayıcı malzeme ve cihazların kullanımı ile ilgili saldırılara dayandığı görülmektedir (Zıêba, 2015: 70). 1928 yılında, Ceza Kanunu hükümleri çoğunlukla bireysel, dağınık ve istikrarsız gruplar tarafından terörist olarak ifade edilen düzenlemelerden oluşmaktadır. İspanya'nın birliğini, topraklarının bütünlüğünü ve kurumsal düzenini baltalamak için oluşturulduğu iddia edilen komünistler, anarşistler ve ayrılıkçılar tarafından yürütülen eylemler, Askeri Mahkemeler tarafından Askeri Adalet Kanunu temelinde yargılanmıştır. Terörizm olarak adlandırılan hukuki durum ise diktatörlüğün son aşamasını içine alan 1970-75'li yıllarda önemli ölçüde değişmiştir (Guesta, 2007: 3). İspanya'nın terörizmle mücadele mevzuatının özü, 1995 yılında ele alınan ve İspanya Ceza Kanunu'nun içinde yer alan on ayrı maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden ilki, "*anayasal düzene veya kamu barışına zarar vermeyi amaçlayan silahlı grupları ve onlarla işbirliği yapanları*" terörist olarak ifade eden 571. maddedir. Mevzuatın devamında kundaklama ve imha suçları yasal olarak terör suçları olarak tanımlanmaktadır. Suç işleminin bir kişinin ölümüne neden olduğu durumlarda, 572. maddede belirtilen yaptırıma göre 30 yıl hapis cezasına çarptırılması belirtilmiştir. Kaçırma durumunda cezalar 15 ila 20 yıl arasında, küçük yaralanmalar veya baskılar için yaptırımlar ise 10 ila 15 yıl arasında değişmektedir. Terör eylemi kurbanları devlet memuru ise, hapis cezası artırımına tabi tutulmuştur. 573. madde, terörist grupların silah ve patlayıcı araçlarının depolanmasını, üretilmesini ve taşınmasını suç saymakta, 574. madde ise kesinliği anayasal düzene veya kamu barışına zarar vermek olan Ceza Kanunu'ndaki diğer suçlar için artırılmış cezalar öngörmektedir. 575. ve 576. maddeler, terör

örgütlerine fon sağlamak amacıyla işlenen suçları kapsayıcı; terör örgütlerinin faaliyetleriyle kişi veya tesislerin gözetimi, barınma sağlanması, eğitim, adam kaçırma yardımı ve mali dâhil olmak üzere diğer işbirliği biçimlerini içeren suçların cezalandırılmasında dair hükümler içermektedir. 577. madde, failin bir terör örgütünün parçası olmasa bile, anayasal düzeni ve kamu barışını tehlikeye düşürmek için yürütülen ciddi suçları cezalandırmaktadır. 578. madde terörist suçların “provokasyon, komplo ve önerme” eylemlerine değinirken, 579. madde terörist yetkililerle itiraf edip işbirliği yaptığı zaman bu suçlara ilişkin yaptırımın azaltılmasına izin veren hükümleri içermektedir. Son olarak 580. madde, İspanyol meslektaşları tarafından görevlendirilen, eşit sayılacak yabancı bir mahkeme veya hâkim tarafından terör suçlarının hüküm ve yaptırımlarının uygulanmasına izin vermektedir (www.nottingham.ac.uk, 2020). İspanya'nın hukuki düzenlemelere yönelmesinde özellikle ETA ile mücadele önemli bir yere sahiptir. 580. madde kapsamında düzenlediği örgüt mensuplarının affına ilişkin yasa ile örgütün eleman kazanmasına engel olmayı belirli oranda sağlamıştır. Bununla birlikte, örgüt üyelerinin topluma kazandırılması adına bazı tedbirler alınmıştır. 1981 yılında yürütülen toluma kazandırma politikası kapsamında ETA'nın faaliyetleri tamamı ile durduramamış olsa da alınan önlemler ile terör örgütünün meşruluk alanı daraltılmıştır. Özellikle, hapisane şartlarının yeniden düzenlenmesi ile hapisanelerin terör örgütleri için eğitim kamplarına dönüşmesinin önüne geçilmiştir (Şimşek, 2012: 334-5). Terörizmle mücadele alanının ulusal sınırları aşması terör örgütleri tarafından dışardan ve içerden tehdit edilen devletlerin dâhili mücadele yolu aramalarına neden olmuştur. Bu nedenle İspanya, uluslararası topluma dayalı bir yanıtla terörizme karşı savaşmayı taahhüt etmektedir. Sadece ortak ve işbirliğine dayalı çözüm üretmek amacıyla, NATO, BM ve özellikle de Avrupa Birliği terörizmle mücadelede İspanya'nın en yakın faaliyetlerini destekleyen ortaklarıdır (National Security Council, 2019). Ayrıca İspanya, kara para aklamanın uluslararası alanda önlenmesi amacıyla OECD bünyesinde kurulan Finansal Eylem Görev Gücü'nün (FATF) bir üyesidir. Bununla birlikte İspanya, Karayip Finansal Eylem Görev Gücü, Latin Amerika'nın Finansal Eylem Görev Gücü ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika Mali Eylem Görev Gücü gibi kuruluşlarda gözlemci statüsüne sahiptir. Terörle mücadele kapsamında yürüttüğü politika ile İspanya, finansal istihbarat birimi olan Egmont Grubu'nun bir üyesi olan Kara Para Aklamanın ve Parasal Suçların Önlenmesi İcra Servisi için fon seviyelerini korumuştur. Bununla birlikte, ISIS Finansmanı Çalışma grubunun da bir üyesidir (www.refworld.org, 2020).

İngiltere'nin de terörizmle hukuki mücadele gücünü kullanma konusunda köklü bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. İlk olarak 1938'de Şiddetin Önlenmesi Yasası olarak ortaya çıkan yasa terörizm tanımlanmamıştır; ancak yasa her türlü şiddet eylemlerini önlemeyi amaçlamıştır. Terörizme ilişkin olarak ise iki farklı kanun düzenlenmiştir. Bunlardan ilki olan ve 1974 yılında kanunlaştırılan “Prevention of Terrorism” (Terörizmin Önlenmesi) kuzey kısmı hariç İngiltere'nin tamamında uygulanmıştır. 1973 tarihinde kanunlaştırılan ve ikinci bir yasa olan “Prevention of Terrorism Act” (Terörün Önlenmesi Kanunu) Kuzey İrlanda'daki gelişmelere bağlı olarak geçici süreli bir yasadır (Kul,2012:449). İngiltere'de yasa koyucular devletin karşı karşıya olduğu modern terörizm tehdidini önlemek amacıyla, 1974 yasasındaki tanımı 2000 yılında yapılan düzenleme ile değiştirmiştir. Bu düzenleme ile terörizm yeniden tanımlanmış, terörizmle mücadeleye yönelik daha sert hukuki önlemler alınmıştır. Bu önlemler kapsamında temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması kolaylaşmıştır. Yine bu düzenleme kapsamında yurt içinde ve yurt dışında terörizmle mücadelede polis güçlerine savaşmak için geniş yetkiler verilmiştir. Terörizmle mücadele kapsamında tanımlanan terör örgütleri arasında ideolojik eylemleri ile IRA olduğu gibi bu örgütlere terör örgütü El Kaide de dâhil edilmiştir (Honeywood, 2016: 30). İngiltere'nin daha önce yayınladığı terör örgütü listesine “2000 Act” yasası uyarınca El Kaide ile bağlantılı tanımlanmış terör örgütleri ile içerisinde PKK ve Hizbullah'ın da yer aldığı 75 terör örgütünü dâhil edilmiştir (assets.publishing.service.gov.uk, 2020). Özellikle, 11 Eylül saldırılarından sonra ise terörün yeni boyutu karşısında geniş güvenlik önlemlerini düzenleyen “Anti-Terrorism Act” kabul edilmiştir. Bu yasa ile 2000'deki düzenlemelerden daha sert önlemler alınmış hatta yasa kapsamında temel hak ve hürriyetlerin askıya alınabilmesinin önü açılmıştır (Kul, 2012: 451).

11 Mart 2004'teki Madrid tren bombalamaları ve Londra Metrosuna yönelik 7 ve 21 Temmuz 2005 saldırıları, Avrupa makamlarının terörizm yasaları ve terörle mücadele politikalarında geniş değişiklikler yapmalarına neden olmuştur. Avrupa Konseyi, 16 Mayıs 2005 tarihinde Terörizmin Önlenmesi Konvansiyonu'nu, üye devletlerin 'terörizme yönelik işe alım ve eğitimi' suç saymaları gerektiği şeklinde değiştirmiştir. Bu ülkelerden İngiltere'de Londra'daki saldırıdan sonra, terör

yasalarının yeniden gözden geçirilmesi ve mevcut yasalara yeni terör suçlarının dâhil edilmesi gerektiği konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Terörizmin finansmanında yer alan takip ve bu takipte ele geçirilen hesaplara el konulması yasal hale getirilmiştir (Klausen, 2009:2). İngiltere tarihsel olarak getirdiği tüm hukuki düzenlemelerde bağlı olduğu “Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejisi” belgesi çerçevesinde, insan haklarının terörizmle mücadelenin bir parçası olduğunu karara bağlamıştır. Ayrıca bu belge toplumsal eşitlik, sosyal birlik ve beraberlik vurgusu taşıyan politikalar geliştirerek terörizme karşı toplum direncini arttırmayı hedeflemiştir. Düzenlemenin içeriğinde bu mücadelenin başarılı olabilmesi için sadece kamu kurumlarının değil aynı zamanda gönüllü sektörlerin ve özel sektörün de bu mücadeleye müdahil olmaları gerektiği belirtilmiştir (Özeren ve Demirci, 2010:290). Terörle mücadele İngiliz İstihbarat Teşkilatı’nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Siber saldırılara ve tehditlere karşı korunmak amacıyla kurulan GCHQ’nın sunduğu bilgi ve görüşler İngiliz Hükümetine terörle mücadelede yasa oluştururken tavsiye niteliğindedir (turksam.org, 2020).

Türkiye’de terörle mücadele kapsamında 1991 yılında kabul edilen “Terörle Mücadele Kanunu” terörün tanımıyla başlamaktadır. Türkiye’de terörizm ile mücadele kapsamında kanun oluştururken, İtalya ve İngiltere gibi uluslararası aktörlerin çizdiği hukuki tanımlamalara ve usullere bağlı kalarak, teröristlerin işlediği suça ilişkin usul ve cezaları bağımsız belirlemiştir. Terörle Mücadele Kanunu’nda yer verilen şekli ile terörizm:

“Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”

Kanun içerisinde aynı zamanda bu tanıma uygun amaçlar doğrultusunda faaliyet yürüten terör suçlusu ve suçlunun terör suçu sonucunda alacağı cezalar ve cezaların infazına dair maddelere yer verilmiştir (3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, md. 5, 2020). Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana devletin bekası, ulusal bütünlüğü ve anayasal düzenin korunması konusu azami hassasiyet gerektiren konulardan biridir. Bu doğrultuda oluşturulan yasalar büyük önem taşımakla birlikte özellikle 13. madde hükmü gereğince terörizm suçları nedeniyle verilmiş cezaların paraya çevrilemeyeceği kararı, bu hassasiyetin somut göstergesidir. Aynı zamanda tanımdan da anlaşılacağı üzere, terör Türkiye aleyhine gerçekleştirilen eylemler ve bu eylemlerin cezalandırılması ile sınırlı tutulmuş, uluslararası bir örgüte veya başka bir devletin aleyhinde girişilecek eylemler bu kapsamda değerlendirilmemiştir (www.hmb.gov.tr, 2020).

Türkiye etnik terör örgütü PKK’dan aşırı solcu terör örgütü DHKP-C’ye, El Kaide ve DEAŞ gibi dini eksenli terör örgütlerinden solcu ve aşırı milliyetçi terör örgütü ASALA ‘ya ve dini eksenli bir paralel devlet yapılanması olan FETÖ gibi terör örgütlerine kadar farklı terör örgütleri ile yıllardır mücadele etmektedir (Avcı, 2019). Bu sebeple Türkiye’de, İngiltere ve İtalya’daki gibi 1991 yılında ilk kez kabul edilen terörizmle mücadele kanunu bu yıldan itibaren terör örgütlerinin niteliklerinin değişmesi ve terör örgütlerinin çeşitliliği gibi nedenlerle belli aralıklarla güncellenmiştir (Terörle Mücadele Kanunu, 2020). Ayrıca, ayrılıkçı terör örgütü PKK’ya ve diğer terör örgütlerine karşı yürüttüğü mücadelesini taraf olduğu BM, NATO gibi uluslararası kuruluşların ve uluslararası insan hakları belgelerinin çizdiği hukuki sınırlara bağlı kalarak uygulama yoluna gitmiştir. Terör örgütleri ile mücadeleye yönelik strateji geliştirirken, bu yaklaşım çerçevesinde hareket etmeye çalışmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2006: 576).

Terörizmle mücadele kapsamında tüm çağdaş devletlerin anayasalarında ve mevzuatlarında olağanüstü hallerle ilgili düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin kabul ettiği “İnsan Hakları ve Terörle Mücadele Hakkındaki İlkeleri”nde olağanüstü hallerde bazı hakların askıya alınabileceğine dair ruhsat verilmiştir. Bu çerçevede Türkiye, 1982 Anayasası’nda olağanüstü hâl kanunlarında bazı değişiklikler yapmıştır. Bu düzenlemeler ile şiddet olaylarının ortaya çıktığı dönemlerde olağanüstü hal ilan edilebileceği, savaş ve iç savaş gibi durumlarda ise sıkıyönetim kararı alınabileceği hükme bağlanmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2006:576). Bu

doğrultuda PKK ile mücadele eden Türkiye, 1984 yılında PKK'dan etkilenen 9 ilde sıkıyönetim ilan etmiştir. 1987-2002 yılları arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olağanüstü hâl ilan edilmiştir (Taşdemir, 2012: 10). Aynı zamanda olağanüstü hâl kapsamında alınan tedbirlerden bir diğeri ise 2016 yılında FETÖ' ye karşı darbe teşebbüsü ve terörle mücadele çerçevesinde ilan edilen olağanüstü hal kararıdır (www.resmigazete.gov.tr, 2020). Ayrıca düzenlenen 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu"nda ise taşrada terörizmle mücadele kapsamında tanımlanmış görev ve yetkiler yer almaktadır. Bu kanun kapsamında terörizmle görevli makamlar illerde vali, ilçelerde kaymakamlardır. Mevcut durum itibari ile ise taşrada kamu düzeninin ve güvenliğinin sağlanmasından vali ve kaymakamlar kendilerine verilen yetki sınırlarında sorumlu tutulmuştur. (Türkiye Barolar Birliği, 2006: 572). 2006 yılında yürürlüğe giren 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair kanunla Terör Mücadele Kanununda değişikliğe gidilmiştir. Değişiklik ve düzenlemeler şu konular üzerinde yoğunlaşmaktadır: Terörle mücadele suçlarına ait olmak üzere gözaltı sürelerinin Avrupa ülkelerindeki benzer sürelerle orantılı olarak uzatılması, terörle mücadelenin Ceza Kanunundan ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'dan bağımsız değerlendirilmesi, terör eyleminin yoğunlukta olduğu bölgelerde iletişim olanaklarının kısıtlanması, şüpheli kişilerin seyahat olanaklarının kısıtlanması, şüphelilere ait parmak izi ve DNA örneklerinin saklanması, önleyici istihbarat tedbirlerinin artırılması, şüphelinin gözaltına alınması halinde yakınlarına bir süreliğine bilgi verilmemesi, terör örgütlerine ait sembol ve işaretleri taşıyanların, cezalandırılması, güvenlik güçlerinin terör olaylarında silah kullanma, arama yapma ve ele geçirilen belgeleri inceleme konusunda yetkilerinin genişletilmesi, güvenlik güçlerine belli hususlarda dava açılmasının önlenmesi ve terörizmin finansmanının önlenmesi şeklindedir (Terörle Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2006).

Yapılan kanun değişikliğinden önce, 2000'li yıllarda hazırlanan 107 maddelik Eylem Planı, terörizmle mücadelenin sosyo-ekonomik ve kültürel alanda da sürdürülebilmesi için oluşturulmuştur. Amaç terör ile mücadelede bu konularda oluşan boşluğu doldurmaya çalışmaktır. Ancak bu genelge mevzuat içerisinde yer alan planların örgütlenmesi ve uygulanması konusunda kurumsallaşmanın ve örgütlenmenin sağlanamaması nedeni ile yayınlanmadan ibaret kalmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2006: 572).

Ülkelerin Müzakereye Dayalı Mücadele Açısından Karşılaştırılması

Terörizmle mücadelede kullanılacak müzakere yönteminin başarılı olup olamayacağı ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, demokratik mücadelenin terör örgütleri için güç kaybına neden olduğu kabul görmektedir. Gelirlerinin çoğunu silah ve uyuşturucu ticareti veya kaçakçılık gibi yasa dışı yollar ile elde eden terör örgütleri, silah bırakma ile güç kaybedeceklerini bilmektedir. Bu nedenle, demokratik mücadele terör örgütlerinin kabul etmeyi isteyecekleri bir seçenek değildir (Kan, 2018: 84). Terörizmle mücadele sadece silahlı bir meydan okuma değildir, aynı zamanda siyasete ve fikre dayalı bir meydan okumadır. Bu nedenle terörizmle mücadele sadece polisiye ve askeri tedbirler ile değil aynı zamanda birbiri ile uyumlu çok sayıda alanda eş zamanlı yürütüldüğünde daha başarılı olacaktır (Bal ve Özeren, 2010: 20).

Türkiye, İspanya ve İngiltere'nin terörizm ile mücadele yöntemleri ağırlıklı olarak güvenlik birimleri aracılığıyla mücadeleye dayalı sürdürülmüştür. Bu ülkeler için terörizmle mücadelede güvenlik tedbirleri, en önemli güç unsurunu oluşturmaktadır. Ancak terörizmi, sadece bu güç unsuru ile sonlandırmanın zor olduğu görülmüştür. Türkiye'de on binlerce insanın ölümüne ve daha çok sayıda insanın yaralanmasına neden olan terörizm, aynı zamanda ciddi ekonomik kayıplara sebep olmuştur. Sadece 1984 sonrasında ortaya çıkan etnik ve ayrılıkçı terör örgütü olan PKK'nın, ülkenin mali kaynaklarına verdiği zararın 100 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. TSK'nın açıklamasına göre ise PKK'nın son 20 yılda ülkeye verdiği maddi zararın, 240 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir (Hürriyet, 2018). 1984-2004 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen terör olaylarının sayısı yaklaşık olarak 51.500'dir. Bu olayların 22.000'inin (%43) ise, etnik terörizm kaynaklı olduğu bilinmektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2006: 531). Türkiye'nin terörizmle mücadele deneyiminin ilk aşaması, terörizmle mücadelenin yoğunluklu olarak salt bir silahlı mücadele olarak algılandığı ve bu nedenle çözüm önerilerinin kolluk kuvvetleri, asker ve istihbarat üçgeninde şekillendiği güvenlik merkezli bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde, terörizmle mücadele sadece teröristle mücadele olarak anlaşıldığı için, teröristlerin öldürülmesi bir başarı kıstası olarak algılanmıştır. Ancak daha sonraki

dönemlerde esas amaç sadece teröristle mücadele değil, örgütün eylemlerinin önlenmesi olmuştur. Bu doğrultuda, güvenlik birimlerinin teröristler tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılacak hatalar yapmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Terörizmle mücadelenin son döneminde ise mücadele; güvenlik birimlerinin, iş ve finans çevrelerinin, sivil toplum örgütlerinin, üniversitelerin, medyanın ve uluslararası diplomaside dâhil olmak üzere toplumun tüm kurumlarının mücadele etmesi gereken bir sorun olarak kabul edilmiştir (Bal ve Özeren, 2010: 41). Bu tedbirler doğrultusunda, 2009 yılında MİT aracılığıyla PKK ile Oslo Görüşmeleri olarak adlandırılan görüşmelere başlanmıştır. Bu görüşmeler doğrultusunda PKK ateşkes ilan etmiş, ilerleyen zamanlarda Abdullah Öcalan'ın çağrısıyla PKK üyelerinden bazıları teslim olmuştur. AK Parti Hükümeti bu gelişmelerden sonra, "Kardeşlik Projemiz" bir hedeftir diyerek açıklamada bulunmuş, demokratik açılım süreciyle bu hedefe ulaşacağız" demiştir. Ayrıca, çözüm süreci kapsamında oluşturulan "İnsan Hakları Paketi" ile özel kanallarda farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına, cezaevlerinde Kürtçe gibi farklı dil ve lehçelerde görüşme yapılmasına, farklı dil ve lehçelerde enstitü ve araştırma merkezi kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca yayla yasaklarının askeri seviyeye indirilmesi ve yol kontrollerinin azaltılması kararlaştırılmış, bu kararlar valiliklere bir genelge ile bildirilmiştir (www.cnnturk.com, 2020). Süreç 2014'te Resmi Gazete'de yayımlanan, Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun ile kanunlaştırılmıştır. Ancak, 2015'te gerçekleşen Ceylanpınar Saldırısı, PKK'nın silah bırakma konusunda güven vermemesi, diğer siyasi partilerin desteğinin alınamamış olması ve ayrıca görüşme sürecinde atılacak adımlar üzerinde bir uzlaşmaya varılamaması gibi nedenlerden ötürü süreç sona ermiştir (Köse, 2017: 24). Bu sürecin başarısızlığının diğer önemli bir nedeni, PKK terör örgütünün neyi, niçin ve hangi amaçlar doğrultusunda yaptığının anlaşılabilmesidir. Örgüt dini temaları kullanmakla birlikte etnik, ayrılıkçı ve Marksist'tir. Örgütün çelişkili yapısı sadece ideolojisi ile sınırlı değildir. Örgüt aynı zamanda devletin bölgeye yeterli yatırımı yapmadığından şikâyet edip, bölgedeki yatırımları engellemek için silahlı eylemler düzenlemektedir. Aynı şekilde insan hakları ihlallerinden bahsedip, insan haklarını ihlal edecek en vahşi eylemleri ile sivillere zarar vermektedir. Bu gibi nedenlerden ötürü PKK, Türkiye'de en çok mücadele edilen, en çok konuşulan; ancak en az anlaşılabilen terör örgütüdür (Bal ve Özeren, 2010: 41).

İngiltere ve İspanya da terör olaylarını sonlandırmak amacı ile müzakere yoluna gitmiştir. İspanya müzakereye dayalı mücadele açısından değerlendirildiğinde mücadelenin seyri hükümetlere göre farklılık göstermiştir. 1978'de, İspanya başbakanı Suarez'in adımıyla İspanya'nın demokratik anayasası kabul edilmiş, bu anayasa ile devlet yapılanması 17 özerk bölgeye ayrılmıştır. Bunun sonucunda dış politika ve milli güvenlik konuları dışındaki tüm konular Bask Özerk Meclisi'nin yetkisine bırakılmıştır (Tunçay, 2016: 47). Vergi gelirleri ile ilgili yapılan düzenleme ile vergi gelirlerinin %30'unun merkezi yönetime bırakılması kararı alınmıştır. Bölgedeki kaynağın büyük bir kısmının bölge halkına kalıyor olması ile halkın memnuniyeti arttırılmıştır. Yapılan düzenlemeler sadece idari ve mali politikalardan oluşmamaktadır. Aynı zamanda eğitimde önemli adımlar atılmıştır. A, B, C tipi şeklinde üç tip eğitim modeli geliştirilmiştir. A tipi okulların ana dili İspanyolca, B tipi okullar İspanyolca ve Baskça dillerinde aynı ağırlıkta eğitim verirken, C tipi okulların ana dili Baskça'dır. Aynı zamanda C tipi okullarda, İspanyolca yabancı dil olarak okutulmaktadır. İlk zamanlar bölge halkı sadece C tipi okullara akın ederken, zamanla A tipi okullara yoğunluk artmıştır (www.istanbulgercegi.com, 2020). Aznar Hükümeti ise ETA ile diyaloga dayalı görüşmelere sıcak bakmamış, bu nedenle görüşmeye yönelik politikalar oluşturulmamıştır. Aynı zamanda meclisin tamamın aldığı karar ile terörizmle mücadelede, ağırlıklı olarak hukuki düzenlemeler ve polisiye tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler kapsamında Fransa ile ortaklaşa operasyon düzenleyerek örgüte önemli bir darbe indirmiş ve ETA ile görüşmelere ancak örgütün şiddet eylemlerine son vermesi koşulu ile başlayabileceğini belirtmiştir (Heiberg, 2007: 39). 2004 yılında, Zapatero iktidarı döneminde ETA ile görüşmelere sıcak bakılmış; ancak görüşmelerden istenilen sonuç elde edilememiştir. Özellikle, 2004 Madrid saldırıları sonrası yeniden polisiye önlemlerin arttırıldığı bir dönem başlamıştır. Ancak bu dönem sadece polisiye önlemler ile strateji geliştirilen bir dönem olmamıştır. Aynı zamanda, İspanya hükümeti halk desteğinin kazanılması ve terör örgütünün ötekileştirilmesine yönelik adımlar atmıştır (www.bbc.com, 2020). Terörizmle mücadelenin silahsız boyutuna ağırlık vererek, kuvvet kullanılmasına yönelik önlemlerden kaçınmış ve Bask Bölgesi'ne geniş siyasi haklar tanınmıştır. İspanya'nın terörizmle mücadelede sağladığı başarının en önemli nedeni şüphesiz, terör örgütü ile kurulan diyalogdan ziyade terörü destekleyen bireylerin topluma yeniden kazandırılabilmesine dair toplumsal bir algının oluşturulmasıdır. Bu dönemde

hükümetin diğer bir başarısı ise yürütülen bu siyasetin sadece Bask Bölgesi'nin menfaatine değil, İspanya'nın menfaatine olduğu düşüncesini bütün siyasi partilere kabul ettirmiş olmasıdır. Siyasi partiler de bu süreci "terör örgütleriyle anlaşma yapılıyor" şeklinde yıpratmayarak sürece katkı sağlamıştır (Bal ve Özeren, 2010:336). ETA, 9 Nisan 2017'de silahların bulunduğu depoların yerlerini söyleyerek süresiz olarak silahları bıraktığını ilan etmiştir (www.bbc.com, 2020).

İngiltere'de IRA İle mücadelede, Türkiye ve İspanya gibi ağırlıklı olarak polisiye tedbirler alınırken, belirli zamanlarda müzakere yolunu denemiştir. 1970'li yıllarda iki defa ateşkes ilan eden IRA üst yönetimi ile İngiliz Hükümeti görüşmelerde bulunmuştur. Bir neticeye varılamayan bu görüşmelerden sonra, Kuzey İrlanda sorununu İngiliz kamuoyunun gündeminde tutmak ve örgütün taleplerini yerine getirmeye zorlamak amacıyla IRA, Kuzey İrlanda toprakları dışında da eylem yapmaya karar vermiştir. Ve bu kararının ardından Londra'da farklı tarihlerde bombalı eylemler gerçekleştirmiştir (www.bbc.com, 2020). Ayrıca 1972 yılında, hüküm giymiş kişiler tarafından açlık grevi başlatılmış, daha sonra ise IRA ile İngiltere Hükümeti arasında yürütülen gizli görüşmeler sonucunda terörden hükümlü kişilerin bazı olanaklardan faydalanması sağlamıştır. Kuzey İrlanda'da teröristle mücadelede, özellikle askeri güç ve polis gücünü arttırmaya yönelik tedbirler alınırken, 1985'ten itibaren bu bölgedeki asker sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. 1995'e gelindiğinde ise İngiltere ordusu bölgeden askerlerinin büyük çoğunluğunu geri çekmiştir (Bal ve Özeren, 2010: 260). Kuzey İrlanda sorunu uzun bir süre inişli çıkışlı bir yol izlemiş olsa da taraflar 1998 yılında bir araya gelmiştir. Bu görüşmenin sonunda 'Hayırlı Cuma Anlaşması' imzalanmıştır. Kuzey İrlanda Barış Süreci olarak da ifade edilen bu süreç, gizli yollardan yürütülen bir dizi siyasi müzakerenin ve uluslararası kesimlerin sağladığı kolaylaştırıcı adımlar sayesinde başarıya ulaşmıştır. Süreç her ne kadar başarılı ilerlemiş olsa da, anlaşmanın uygulama kısmına geçildikten sonra bazı zorluklar ve engeller ile karşılaşmıştır. Özellikle, güvenlikle ilgili konularda mevcut güvensizlik algısı ve özellikle IRA'nın silahsızlanacağına dair güvensizlik süreci etkilemiştir. Bu güvensizliğin en önemli nedeni ise anlaşmanın içerisinde IRA'nın silahlarını bırakacağına dair herhangi bir yaptırımının bulunmaması olmuştur. İRA silahları İngiltere'ye teslim etmemiştir; ancak Bağımsız Silahlanma Komisyonu'nun gözetiminde bir daha kullanılmayacak şekilde silahlar imha edilmiştir (Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2013: 43). Anlaşma birçok maddeden oluşmak ile birlikte, Hayırlı Cuma Anlaşması'nın önemli maddelerden biri Kuzey İrlanda'da yaşayanların kendilerini İrlandalı, İngiliz ya da her ikisi ile tanımlayabileceğine dair maddedir. Bir diğeri ise, Kuzey İrlanda'da demokrasiyi güçlendirecek kurumların iyileştirilmesine yönelik maddedir. Bu madde, Kuzey İrlanda'da güç paylaşımı ve temsil konularını içermektedir (Bal ve Özeren, 2010: 262).

SONUÇ

Terörizm ile ilgili genel kabul görmüş tek bir tanım bulunmamaktadır. Ancak terörizmi meydana getiren unsurlar açısından bir fikir birliği oluşmuştur. Bu unsurlardan siyasal hedef ve bu hedefi gerçekleştirmek için şiddetin bir araç olarak kullanılması, genel kabul görmektedir. Etnik veya dini birçok terör örgütünün nihai amacı ise, bu siyasal hedefi gerçekleştirebileceği bir devlet kurmaktır. Bu nedenle terör örgütlerinin tüm eylemleri, sembolik unsurları içerisinde barındırır. Terör örgütleri aynı zamanda bir motivasyon unsuru olarak kendi üyelerini özgürlük savaşçısı olarak tanımlar ve bu uğurda savaşıp ölen üyelere ise 'şehitlik' gibi kutsal bir değer atfeder. Aynı zamanda toplum içerisinde çoğunluğa karşı azınlığın mağduriyeti üzerine inşa ettiği bir kimlik oluşturduğu için toplumda yer edinmeyenlere fırsat sunmaktadır. Ancak, terörist bireylerin bireysel motivasyonları ne olursa olsun, bu bireyler terörist safını bilinçli olarak seçmektedir. Bu nedenle terörizmle mücadelede en önemli tedbirler önleyici tedbirlerdir. Bu tedbirlerin sağlıklı ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi ise halkın desteğini almak ile bu da zamanında, doğru ve yeteri kadar bilgiyi halka sunmak ile gerçekleşebilecektir. Terörizm kurbanlarını seçerken bütün toplumu, devleti ve kurumlarını hedef aldığı için vatandaş ve devlet işbirliği, şiddete karşı ifşayı ve kullanımını meşrulaştıran süreçlerin temel direği olarak belirlenen etkili bir kaynak oluşturmaktadır.

Terörizmle mücadele kapsamında İngiltere, Türkiye ve İspanya karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, bu ülkelerin benzer yöntemleri izledikleri görülmektedir. Bu yöntemlerin kullanıldığı zamanlar ve elde edilen sonuçlar farklılık göstermekle birlikte, ağırlıklı olarak terörizmle mücadelede güvenlik birimleri aracılığıyla askeriye tedbirler kullanılmıştır. Aynı zamanda bu ülkelerin terörle mücadelede güvenlik birimleri ile içişleri, dışişleri ve savunma bakanları koordineli olarak

çalışmaktadır. Devletler terörizmle mücadelede uyguladıkları güvenlik tedbirlerini hukuki bir zemine dayandırmıştır. Bununla birlikte, terörizm küreselleştiğinden terörizm tehdidine karşı mücadele de küreselleşmiştir. Terör örgütleri, farklı kıtalarda ve onlarca ülkede finansal ve lojistik ağlara sahip olduğundan, diğer ülkelerin polis ve istihbarat servisleri ile işbirliği bu noktada önemli hale gelmiştir. Bu doğrultuda devletlerin uluslararası işbirliğini arttırdığı görülmektedir. İspanya ve İngiltere'nin terörizm ile mücadelede artan başarısının, örgütlerle mücadelede yeni ve önleyici tedbirler uygulamasından ve artan uluslararası işbirliğinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu devletler terörizmle mücadeleye yönelik yeni ve kapsamlı politikalar geliştirerek siyasi partiler, sosyal organizasyonlar, şirketler ve propaganda araçlarıyla büyük bir ağ oluşturarak terörizmle mücadelesini sürdürmüştür. Özellikle, İngiltere ve İspanya'yı terörizmle mücadelede destekleyen devletlerin, bu ülkelerde terörün bitmesine yönelik istekliliği de ayrı bir öneme sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşundan bu yana geçen süre içerisinde birçok terör örgütü ile mücadele etmiştir. Türkiye'nin yakın ve şiddetli terörizm imtihanıyla muhatap olmadığı dönemler yok denecek kadar azdır. Bu örgütlerden bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan, bir kısmı Cumhuriyetin kurulması ile birlikte ortaya çıkan, bir kısmı ise yer aldığı coğrafyanın özellikleri nedeniyle oluşan terör örgütleridir. Terör örgütlerinin çeşitliliği Türkiye'de terörizmle mücadelede sınırları korumanın ne kadar zor olduğunu göstermek ile birlikte, gerek Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası örgütlerin gerek Batılı devletlerin Türkiye'de ve Türkiye'nin sınırları dışındaki terörizmin bitmesine yönelik isteksizliği ve açık desteği de terörizmle mücadeleyi zorlaştırmıştır. Diğer taraftan, PKK'nın eklektik ve çelişkili yapısı, neyi, niçin ve hangi amaçlar doğrultusunda yaptığının anlaşılabilmesi ve silah bırakma noktasındaki güvensizlik, Türkiye'nin müzakere yoluna girdiği PKK ile bir netice elde edememesi ile sonuçlanmıştır. Bu sebeplerden ötürü Türkiye, yıllarca Türkiye Cumhuriyeti ve kurumlarını hedef alan terör örgütleri ile mücadelede, askeriye ve polisiye ağırlıklı ve güç merkezli önlemler almıştır. Türkiye, polisiye ve askeriye tedbirler ile mücadeleye devam etmekle birlikte, AK Parti hükümeti ile siyasetin sivilleşmesine yönelik geliştirilen politikalar, terörizmle mücadelede hükümetin emniyet ve jandarma ile işbirliğinin ve sorumluluğunun arttığı ve siyasi uzlaşının önemli oranda sağlandığı yeni bir dönemi başlatmıştır. Aynı zamanda bu dönemde, terörizmle mücadelede sadece militarist taktiklerin değil fikirselsel taktiklerin; akademi, güvenlik birimleri, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, medya, iş ve finans çevreleri gibi birçok farklı kurum ve kuruluşun işbirliğinin ve uluslararası diplomasinin önem kazandığı yeni bir döneme girilmiştir.

KAYNAKÇA

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, (12 Nisan 1991 Tarih, 20843 Sayılı Resmi Gazete).

Alex P. S. & Ronald D. C., (1993), *Western responses to terrorism: A twenty-five year balance sheet*, Alex P. Schmid and Ronald D. Crelinsten (eds.), *Western Responses to Terrorism*, Frank Cass.

Arıboğan, D. Ü., (2019), *Terör: Tarihin sonundan barışın sonuna*, İnkılâp Kitabevi.

Avcı, E., (2011), *Radikal islamcı terörizmin meşru gösterilmesi: Türkiye hizbullahı örneği*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.

Avcı, E., (2019), *Yeni sol dalgadan küresel dalgaya Türkiye'de terörizm*, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 29(1), 139-166.

Bal, İ. & Özeren, S., (2010), *Dünyadan örneklerle terörle mücadele*, USAK Yayınları.

Barış Sürecinde Yabancı Deneyimler, https://www.istanbulgercegi.com/yazarlar/prof-dr-ahmet-ozler/baris-surecinde-yabanci-deneyimler_149825.html, Erişim Tarihi: 17.03.2020.

Başeren, S., (2003), *Terörizm ve uluslararası ilişkiler*, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1)

BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111020_eta_arms.shtml, Erişim Tarihi: 17.03.2020.

British Armed Forces, <https://www.army.mod.uk/what-we-do/>, Erişim Tarihi: 19.03.2020.

Carabinieri, <http://www.carabinieri.it/multilingua/en/english/duties-and-functions>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

Clutterbuck, R., (1994) *Terrorism in an unstable world*, London: Routledge.

CNN, <https://www.cnn.com/turkiye/turkiye-tarihinin-sinir-otesi-harekatlari>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

Collins, A. (2013). *Çağdaş güvenlik çalışmaları*. Çev. N. Uslu. Röle Akademik Yayıncılık.

Crenshaw, M., (1981), The causes of terrorism, comparative politics, *Political Science of the City University of New York*. 13(4), 379-399,

Dan S., (2019), *The 2018 U.S. national strategy for counterterrorism: A synoptic overview*, Am. U. Nat'l Sec. L. Brief.

Demir, C. K., *Terörizm ve terörizmle mücadele*, Güvenlik Yazıları Serisi, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/11/TerorizmTerorizmleMucadele_CK_Demir_v.1.pdf.

Demokratik Gelişim Enstitüsü, (2013), *Hayırlı cuma anlaşması*. <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2014/02/TURKISH-PDF.pdf>, Erişim Tarihi: 17.03.2020.

Guardia C., <https://www.guardiacivil.es/en/index.html>, Erişim Tarihi: 20.03.2020.

Heirbeg, M., O'Leary, B., (2007), *Terror, insurgency, and the state: Ending protracted conflicts*, "ETA: Redeeming an Arcadia Lost", University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Honeywood, C. A., (2016), Britain's Approach to Balancing CounterTerrorism Laws with Human Rights, *Journal of Strategic Security, New York University*, 3(9).

Hürriyet, 2018, *PKK'nın 20 yılda Türkiye'ye Zararı 240 Milyar Dolar*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkknin-20-yilda-turkiyeye-zarari-240-milyar-dolar-40858532>, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Jandarma Genel Komutanlığı, <https://www.jandarma.gov.tr/asayis/terorle-mucadele-daire-baskanligi>, Erişim Tarihi: 11.03.2020.

José L. & De La C., (2007), *Anti-Terrorist penal legislation and the rule of law: Spanish experience*, ReAIDP / e-RIAPL, A-03: 1.

Kan, H. İ., (2018), *Terörle mücadelede güvenlikçi yaklaşımlar; PKK ve IRA terör örgütleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaağaç, Y., (2019). Terörizmle mücadele yöntemleri: İngiltere ve Kolombiya örneği., *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(1), 231-242.

Kul, C. M., (2012), Terörizmle mücadeleye ilişkin gelişmeler ve yasal düzenlemeler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22).

Köse, T., (2017), Çözüm sürecinin yükseliş ve düşüşü, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4 (1): 13:13.

Military Intelligence Section 5, <https://www.mi5.gov.uk/how-we-work>, Erişim Tarihi: 19.03.2020.

Military Intelligence Section 6, <https://www.sis.gov.uk/index.html>, Erişim Tarihi: 19.03.2020.

Milli İstihbarat Teşkilatı, <https://www.egm.gov.tr/istihbarat/isak-istihbarat-akademisi>, Erişim Tarihi: 11.03.2020.

Milliyet, *Japonya Terörizmle Hesabını Kapatırken...*, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nihat-ali-ozcan/japonya-terorle-hesabini-kapatirken-2713798>, Erişim Tarihi: 10.03.2020.

National Counter Terrorism Strategy, (2019), Erişim Tarihi: 13.03.2020, file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Estrategia%20contra%20Terrorismo_EN.pdf%20(2).pdf

Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723-8.htm>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Öktem, E., Uluslararası hukukta terörizm, tanım sorunu ve milli bağımsızlık hareketleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*.

Özeren, S. & Demirci, S. (2010) İngiltere'nin ayrılıkçı IRA ve dine karşı terörle mücadele politikası, İhsan Bal ve Süleyman Özeren (der.), *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: Uşak Yayınları.

Öztürk, Ö., (2008). *El- Kaide'nin Düşünsel Art yöresi ve Özenin Radikal Söylemi İçinde Sabitleme Süreci*, Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Proscribed terrorist groups or organisations, Erişim Tarihi: 17.03.2020, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/869496/20200228_Proscription.pdf.

Rapoport, D. C., (2004), The four waves of modern terroris. Audrey Kurth CRONIN ve James M. LUDDES (Eds.), *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Washington, Georgetown University Press, 46-73.

Terörün Sona Erdirilmesi Ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun, (16 Temmuz 2014 Tarihli, 29062 Sayılı Resmi Gazete).

Stern, J. & Modi, A. (2008), *Organizational dynamics of survival, countering financing of terrorism*, Routledge: New York and London.

Summary of Domestic Legislation of Spain, Erişim Tarihi: 13.03.2020, file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/I%20C5%9EIL%20ARPACI/domestic%20lagislation%20SPA%20C4%B0N.pdf.

ŞİMŞEK, Y. (2012). İspanya'nın terörle mücadelesinde ETA örneği, İhsan Bal ve Süleyman Özeren (der.), *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: USAK Yayınları.

T.C. Adalet Bakanlığı, *Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik politikaları ve güvenlik stratejilerinin gelişimi*, Erişim Tarihi: 17.03.2020, <https://edb.adalet.gov.tr/e-book/3-ULUSALG%C3%9CVENL%C4%B0K.pdf>.

Taşdemir, F. (2015), İç savaş çerçevesinde terörizm ve IŞİD örneği, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 11(42), 41-67.

Terörle Mücadele Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf>, Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Terörle Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (29 Haziran 2006 Tarihli, 26232 Sayılı Resmi Gazete).

The UN Refugee Agency, (2020), <https://www.refworld.org/docid/5bcf1f804.html>, Erişim Tarihi: 14.03.2020.

Thornton, T.P., (1964), Terror as a weapon of political agitation, Harry ECKSTEIN (Ed.), *Internal war: Problems and approaches*, New York, The Free Press.

Tunçay, F., (2016), *Bask Ülkesi ve Katalonya: Dil taleplerine ilişkin yasama faaliyetleri*. TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı.

Türkiye Barolar Birliği, (2006), Türkiye ve terörizm, Türkiye Barolar Birliği Yayını.

Tüzen H. (1995), *Türkiye’de anarsi, terör ve anomi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Wilkinson, P. (1974), *Political terrorism*, New York: Macmilan Press.

Yayla, A. (1990), Terörizm: Kavramsal bir çerçeve, *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 45(1).